

JÁDRO DRAHOTUŠSKÉHO HRADU

Pavel Bolina

Jedna z významných a přitom málo známých moravských zřícenin je představována zbytky drahotušského hradu, který stál nad obcí Podhoří /okr. Přerov/ přibližně v poloviční vzdálenosti mezi Lipníkem nad Bečvou a Hranicemi na Moravě. Hrad byl vybudován na jednom ze strmých ostrohů, jimiž Oderské vrchy spadají do výrazného útvaru Moravské brány, sníženiny oddělující při šířce necelých pět kilometrů a hloubce až tři sta metrů na severu Moravy Český masiv od Karpatské soustavy.

Zřícenina přísluší k obvodu bývalého drahotušského panství, jehož vznik je spjat s rodem erbu beranních rohů, který se ve 2. pol. 13. stol. výrazným způsobem zapsal především do kolonizace Drahanské vrchoviny, kde jako centrum dominia byl vybudován hrad Holštejn /okr. Blansko/. Drahotušské panství zřejmě nedosahovalo velikosti holštejnského, avšak jak podoba Holštejna, tak i drahotušského hradu svědčí, že oba hrady byly vybudovány příslušníky jednoho z nejvýznamnějších moravských rodů 13. století.

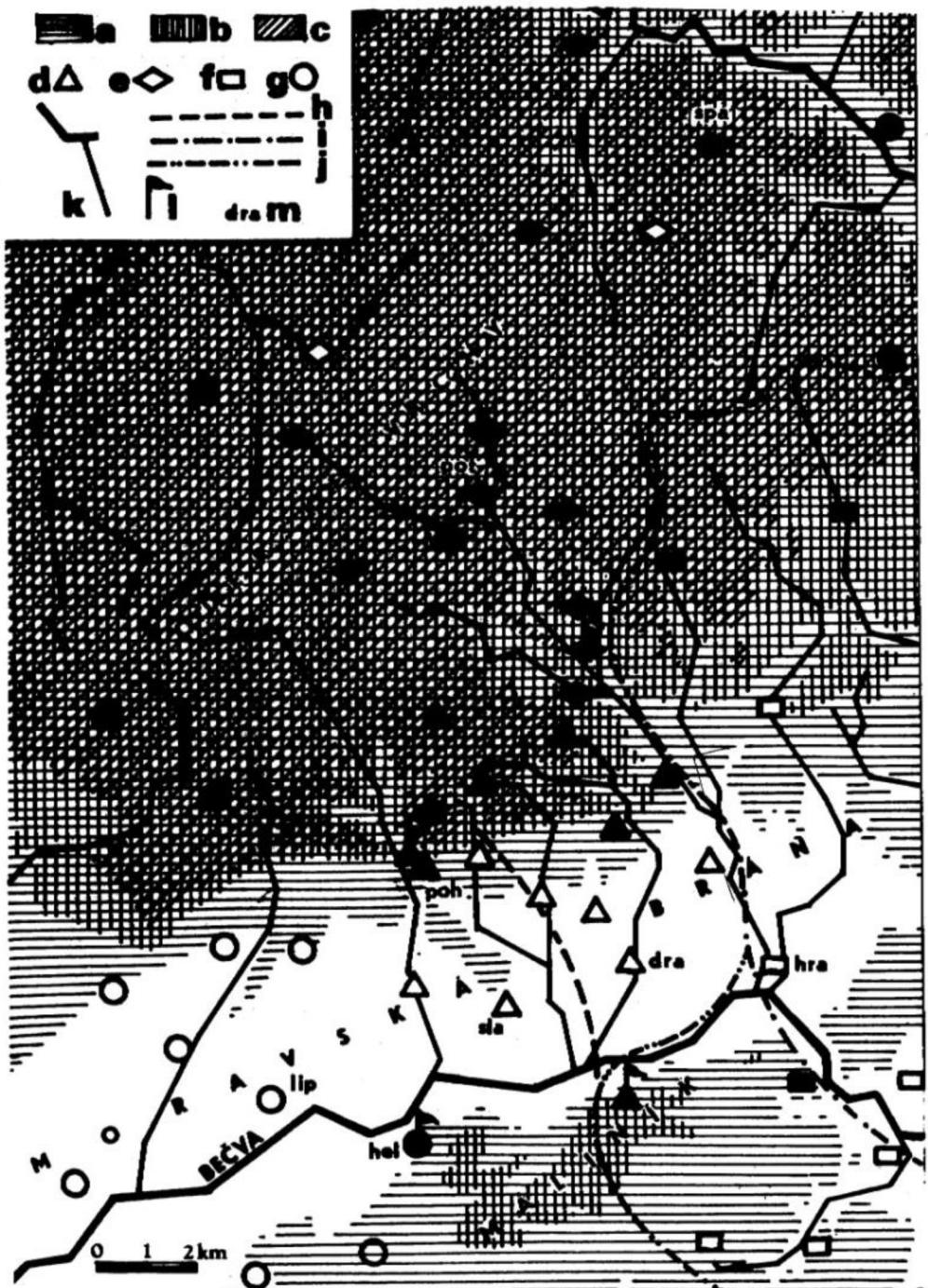
Páni erbu beranních rohů se původně psali po Čeblovicích zaniklých na Tišnovsku /Hosák 1938, 107-111; Hosák - Šramek 1970, 153/. Východiskem rodu mohla ovšem být i oblast jižně od Brna, jmenovitě na příklad Rosice /CDB V/1. 174, s. 280; RBM II. 1177, s. 505/ nebo Sobotovice /CDB V/1. 149, s. 238-239/, zvláště když si uvědomíme, že další dva významné moravské rody, páni z Obřan a páni z Pernštejna, pocházejí z bezprostředního okolí /Zbraslav, Medlov/. Příslušníci rodu erbu beranních rohů lze v pramenech sledovat od počátku 13. stol. a to v důležitých zemských úřadech /Brandl 1880, 176-180; Sedláček 1893, 287-290; Trampler

1903; Sedláček 1925, 41-42; Hosák 1938, 107-111/, což v souladu s poznatky o genezi šlechty v českých zemích /srovn. naposledy Žemlička 1985/ vytvářelo předpoklady ke vzniku základny pro upevňování vlastního postavení rozširováním rodové domény kolonizací málo osídlených území. Jistě ne náhodou máme doloženo u zakladatele državy rodu erbu beranných rohů v Moravské bráně, Bohuše z Drahotuší, že začával roku 1266 funkci přerovského purkrabšho /CDB V/1. 472, s. 700/.

Stupeň dosavadního poznání ani rozsah tohoto příspěvku neumožňují detailně se zabývat problematikou kolonizace širšího území v okolí Moravské brány, v rámci níž by bylo možno relativně nejspolehlivěji stanovit počátky drahotušského hradu. Zde se lze pouze dotknout základních otázek vývoje drahotušského panství, takže některé domněnky bude nutno ještě dalším výzkumem prověřit. Písemné prameny i paleobotanické výzkumy naznačují, že území Moravské brány bylo poměrně dlouho pokryto hraničním moravsko-slezským pralesem /Opravil 1974/. První větší zásah do této oblasti zřejmě představovala až předpokládaná kolonizační akce rajhradských benediktinů, když získali ve 2. pol. 12. stol. majetek při severozápadním okraji starobylé Kelečské oikumeny, a sice část vsi Špiček s okolím dnešních Hranic na Moravě /CDB I. 247, s. 218-219/. Druhý osídlovací proud směřoval do Moravské brány přímo v její ose ze staré sídelní oblasti s centrem na hradě Přerově. O postupu osídlení do nitra Moravské brány nás informuje výše zmíněné falzum z počátku 13. stol., které respektuje osídlení přibližně až po dnešní Slavíč /obr. 1/. V této době mohl již existovat blíže k Přerovu se nacházející Lipník nad Bečvou a tím i vztažení zprávy z r. 1238 /CDB III/2. 194, s. 248/ o Walterovi, plebánovi z Lipníka, k Lipníku nad Bečvou /Hosák 1965, 24/ je velmi pravděpodobné. Nejpozději v období od počátku 13. století do zachycení lokality Drahotuše v písemných pramenech 2. pol. 13. stol. vznikla i osada tohoto jména. K roku 1269 se připomíná bratr Hartmana z Holštejna Bohuš s predikátem po Drahotuších /"Bohusse de Drahotus" CDB V/2. 599, s. 195/, ale jedná se o falzum z přelomu 13. a 14. stol. Za spolehlivější zmínu o Drahotuších lze pokládat až listinu z r. 1278 /CDB V/2. 858, s. 577/. Zda-li osada Drahotuše vznikla iniciativou rodu erbu beranných rohů, nebo se do jejich rukou dostala zprostředkován spolu s několika sousedními osadami v Moravské bráně, těžko prozatím rozhodnout. Okolnost, že do části Oderských vrchů na sever od Lipníku a Drahotuší se právě pouze ve směru od Drahotuší vysunula nápadná koncentrovaná skupina kolonizačních vsí, nenasvědčuje, že by do rámce državy Bohuše z Drahotuší náležel i Lipník či jiná podstatná část pozdějšího Helfštajnského panství /srovn. Hosák 1965/.

Podle uvedených předpokladů tedy bylo ve 2. pol. 13. stol. vznikající drahotušské panství omezeno od západu starším osídlením v okolí Lipníku, na východě potom přímo lokalitou Hranice, která mezi tím připadla s přilehlým újezdem klášteru Hradisko. Na jihu se hned nad levým břehem Bečvy strmě zdvihal masiv Malínsku, takže ke kolonizaci přicházel v úvahu pro pány z Drahotuší pouze směr severní, do náhorní plošiny přilehlé části Oderských vrchů přístupné tálími údolími vyhloubenými několika pravostrannými přítoky Bečvy. Vyústění nejzápadnejšího údolí při obvodu drahotušského panství do Moravské brány, v místech, kde probíhala hranice se starším osídlením Lipnicka, bylo pro pány z Drahotuší nejcitlivějším bodem jejich državy. Tudy nejpravděpodobněji mohli eventuální jiní nositelé kolonizace pronikat ze starší sídelní oblasti do kolonizačního území drahotušského panství v Oderských vrchích. Proto právě nad vstupem do tohoto údolí bylo pro pány z Drahotuší účelně vybudovat hrad. Situování hradu spolu s uvedenými okolnostmi má velký význam při určování doby jeho výstavby. Lze totiž předpokládat, že mezi vrcholnou fází kolonizačního procesu spojenou s postupem do Oderských vrchů a dobou založení hradu při jeho úloze v zabezpečování této kolonizace nebyla příliš velká časová diference /Janssen 1983/. Potří spočívá v tom, že pro žádnou z kolonizačních vsí na drahotušském panství není k dispozici nějaký přímý údaj písemných pramenů o době jejího vzniku. Naštěstí se lze zachytit vymezení sousedního hranického újezdu, jak si na něj činil nárok ve falzu k roku 1201 /CDB II. 352, s. 365-368/ vzniklém koncem 13. nebo na poč. 14. stol. klášter Hradisko. Nehledě na odlišnosti ve výkladu řady míst uvedených v listině /srovn. Hosák 1969, 26-27 a Rolleder 1903, 27-28/ můžeme po-kládat za velmi pravděpodobnou takovou interpretaci příslušné části textu, při níž hranice klášterního majetku respektuje Oderské, Potštátské a Drahotušské panství jako již existující. I při eventuálním vzniku hradiského falza až na počátku 14. stol. to znamená, že určitou dobu předtím /tedy minimálně již na konci 13. stol./ zasahovalo drahotušské panství do Oderských vrchů v přibližně stejném rozsahu, který později dokládají písemné prameny /zejména ZDO II. 69, s. 62/. Lze-li tímto způsobem časově určit rozšíření drahotušského panství do Oderských vrchů na druhou polovinu 13. stol., přísluší ve světle výše uvedených úvah o úloze hradu při zabezpečování kolonizační expanze také výstavba drahotušského hradu do 2. pol. 13. stol.

Predikát Bohuše z Drahotuší z r. 1278 /"de Drahotus" CDB V/2. 599, s. 195/ je tedy možné vztahovat k hradu nad obcí Podhoří. Vzdálenost téměř 5 km severozápadním směrem od stejnojmenné obce Drahotuše, po níž hrad zřejmě převzal jméno,

nepředstavuje komplikaci, zvláště když si uvědomíme, že např. mezi městem Blanskem a hradem Blanskem se jedná o vzdálenost 7 km. Nutno je však alespoň v krátkosti se zabývat existencí nevelké fortifikace dochované v terénních náznacích nad levým břehem Bečvy u osady Rybáře asi 2 km jižně od Drahotuší /Kouřil 1984/. Nálezy keramiky ji datují také do 2. pol. 13. stol. Přijmout lze pro ni řadu výkladů, jako nejpravděpodobnější se jeví tři varianty. V prvé se mohlo jednat o pomocný hrádek pánu z Drahotuší, který jejich panství v Moravské bráně zabezpečoval z jižní strany, podobně, jako holštejnské panství zabezpečovaly na nejvzdálenějších okrajích Smilovo hradisko a Kuchlov. Ve druhé eventualitě mohl být tento hrádek vybudován jako nejzazší výběžek sídelní oblasti mezi Lipníkem a Přerovem, charakteristické drobnými držbami příslušníků nižší šlechty na okrajích alespoň z části ještě zeměpanského majetku. Nelze vyloučit ani třetí možnost, že hrádek ochraňoval pro klášter Hradisko obvod hranického újezdu, jak si na něj mohl činit nároky podle jedné varianty interpretace zmíněného falza k roku 1201 /CDB II. 352, s.365-368/.

Ukázal-li rozbor písemných pramenů, že zříceninu nad obcí Podhoří je možné za určitých předpokladů považovat za sídlo rodu erbu beranných rohů vybudované Bohušem z Drahotuší ve 2. pol. 13. stol., potom povrchový průzkum vlastních pozůstatků hradu takovéto závěry neumožňuje, a to i při relativně dobré vypovídací schopnosti lokality. V jádře se totiž jedná o bergfritovou dispozici, která se vedle jiných hradních typů běžně vyskytovala u šlechtických hradů na Moravě nejen po ce-

Obr. 1. Osídlení západní části Moravské brány ve 2. pol. 13. stol. a na poč. 14. stol.: a území nad 300 m n.m., b nad 400 m, c nad 500 m, d lokality drahotušského panství, e potštátské panství, f lokality kláštera Hradisko, g lok. jiných vlastníků, h přibližný rozsah osídlení Přerovska na počátku 13. stol., i vymezení hranického újezdu Kláštera Hradisko koncem 13. nebo na poč. 14. stol., j jiná varianta průběhu téhož, k vodní toky, l hrady, m orientační označení lokalit /dra - Drahotuše, hel - Helfštějn, hra - Hranice, lip - Lipník n. Bečvou, poh - Podhoří, pot - Potštát, sla - Slavíč, spá - Spálov/. Černě označeny kolonizační lokality. Kresba autor. -- Settlement of the W part of the Moravian gate /Moravská brána/ in the second half of the 13th and at the beginning of the 14th century. a land above 300 metres above sea level, b over 400 metres above sea level, c over 500 metres above sea level, d sites of the Drahotuše manor, e the Potštát manor, f sites of the Hradisko abbey, g sites of other proprietors, h approximate extent of settlement of the Přerov area at the beginning of the 13th century, i limitation of the Hranice circuit of the Hradisko abbey around 1300, j another variant of the same, k watercourses, l castles, m abbreviated names of sites: dra - Drahotuše, hel - Helfštějn, lip - Lipník-nad-Bečvou, poh - Pohoří, pot - Potštát, sla - Slavíč, spá - Spálov. Colonization sites in black. Drawn by the author.

lou 2. polovinu 13. stol. /např. Šternberk, Obřany u Brna/, ale i hluboko do 14. stol. /např. Sovinec, Cimburk u Koryčan, Kraví Hora/. Přesto je stavba z hlediska dispozičního mimořádně zajímavá a stojí za povšimnutí, zvláště když její podoba dosavadní literatuře stále ještě uniká /srovн. Dušek 1928, 2-6; Spurný a kol. 1983, 62/.

K původnímu zabezpečení hradu bez pochyby patří šíjový příkop, i když možná ne hned v celé své dnešní mohutnosti s téměř 25 metrovou šírkou a více jak 10 metrovou hloubkou. Vzhledem k tomu, že před příkopem se hradní ostrožna poměrně prudce zdvihala, byla přístupová komunikace vedena nikoliv v ose ostrožny směrem na průčelí hradu, nýbrž stoupáním šikmo po úbočí k zadní části hradu na opyši. Z toho potom vyplývají některé dále zmíněné specifickosti dispozice drahotušského hradu.

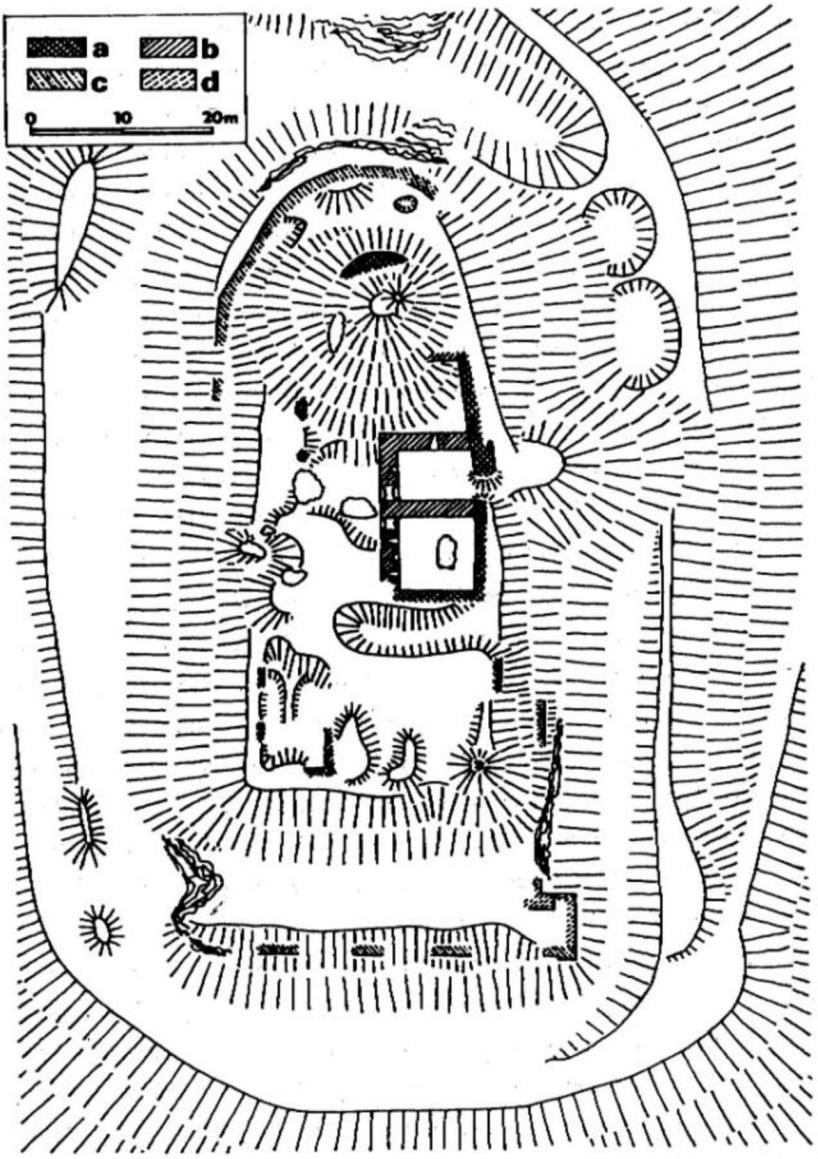
Dominantou zříceniny je pahorek vzniklý destrukcí okrouhlého bergfritu, který měl podle zakřivení dochované části průměr přibližně 9 metrů /obr. 2/. Bergfrit byl situován poměrně daleko od hrany příkopu /cca 10 m/, takže by se mohlo zdát, že se jednalo o věž stojící volně v nádvoří. Dochované blízké úseky obvodové hradby jádra nás však nenechávají na pochybách o tom, že bergfrit byl velmi těsně sevřen smyčkou obvodové hradby asi tak, jako např. na Kokoříně. Ze značné vzdálenosti od hrany příkopu potom lze vyvozovat, že od samého počátku výstavby hradu bylo počítáno s parkánem. Ostré a těžko využitelné kouty, které by na straně z nádvoří vznikly mezi obvodovou hradbou a okrouhlou věží, byly zřejmě až po úroveň hradebního ochozu zazděny, čímž vznikl jakýsi nepravidelný podstavec, z něhož teprve od výše ochozu obvodové hradby vyrůstal bergfrit. Z části se tento útvar dochoval ve fragmentu zdí, který tečnovitě k okrouhlé věži vybíhá kolmo od obvodové hradby napříč nádvořím. Podobným způsobem vevázala věž do čela hradu ve své rekonstrukci nejstarších fází hradu Pernštejna i ing. D. Menclová, s méně výraznou formou, kdy věž svým obrysem částečně vystupuje do nádvoří, se lze setkat na Křivoklátě nebo již zmíněném Kokoříně.

Asi 7 m jižněji od stěny výše uvedeného útvaru se nachází palác přizděný k východní části obvodové hradby. Starší výkopy odhalily jeho dvě místnosti, jižní čtvercovou a menší obdélnou na severu. Vyjma vytrhaných ostění otvorů je dochovaná část přízemí v celkem neporušeném stavu a vypovídá o rozvržení všech otvorů včetně různých výklenků. Podle stavebních spár vznikly obě místnosti paláce přístavbou severní palácové zdi spolu s příčkou k obvodové hradbě na východě a přizděním západní palácové stěny ke zdi jižní. Pro poznání hradní dispozice má tedy mimořádný význam jižní stěna paláce, neboť ten byl vlastně přistaven k ní. Tuto okolnost lze vykládat

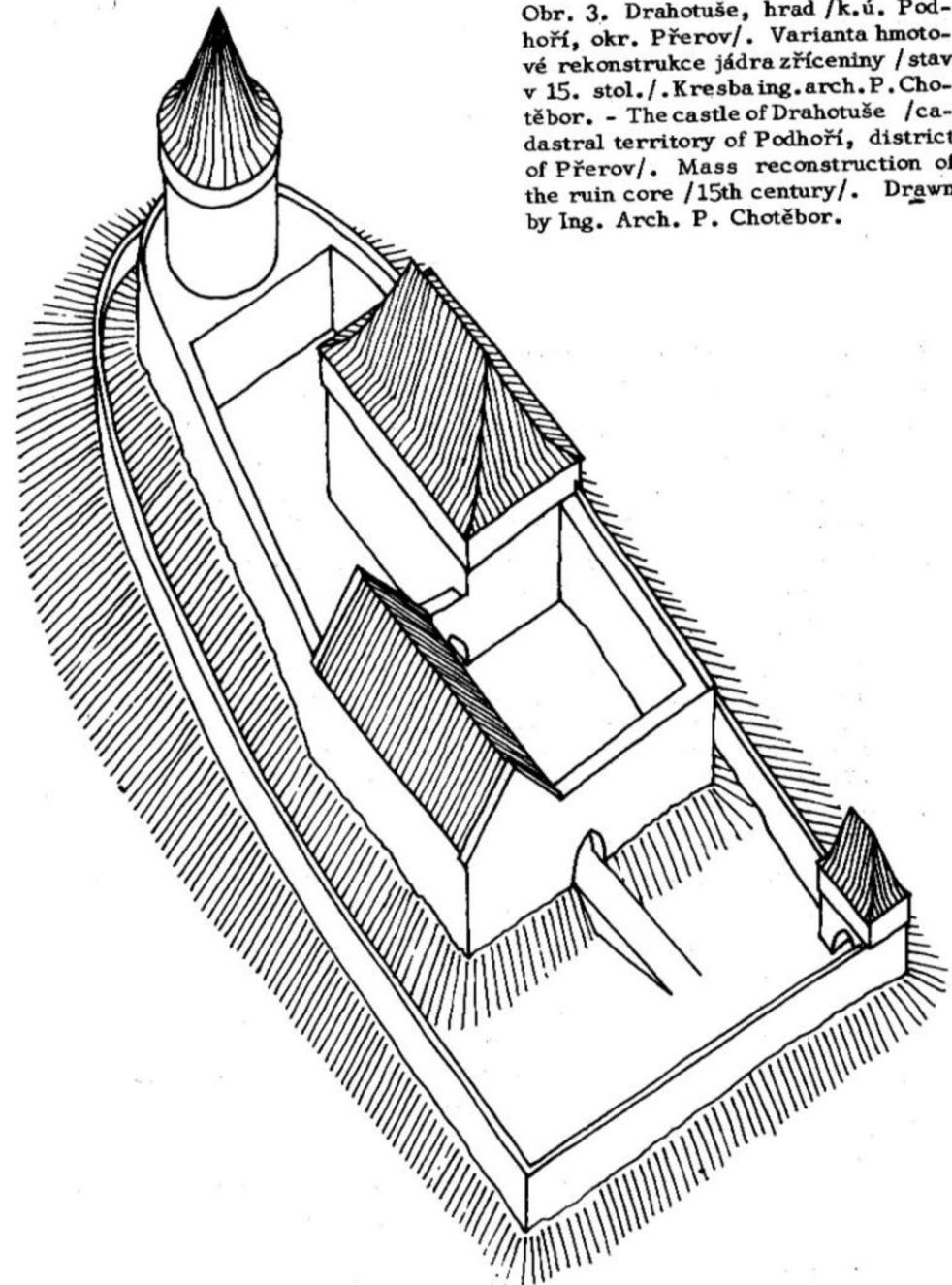
třemi způsoby. Nejjednodušší spočívá v tom, že spáry nepředstavují nic vice než stavební mikrofáze, v nichž se palác budoval a jimž nelze přikládat hlubší význam /např. zadní palác na Templerstejně/. Ve druhé alternativě může být jižní stěna budovy pozůstatkem staršího paláce, k němuž je potom objekt s dochovanými dvěma místnostmi relativně mladší přístavbou po jeho severní straně. Konečně třetí a patrně nejpravděpodobnější možnost spočívá v interpretaci jižní stěny paláce jako hradby, ne sice obvodové /vzhledem k terénní konfiguraci/, nýbrž vnitřní, rozdělující nádví vlastního hradu do dvou částí, navzájem samozřejmě propojených branou v této zdi. Ve větší nám již známé severní části se nacházel dvouprostorový hradní palác, ze štitové strany přistavěný k této zdi a z podélnej k obvodové hradbě, a dále k severu již zmíněný útvar bergfritu. Vedení přístupové komunikace nikoliv k šíjovému příkopu a přes něj kolem bergfritu, nýbrž na opyš k zadní části hradu, si vynutilo vyčlenit na jihu samostatnou vstupní část, z níž teprve branou v dělicí zdi se vcházel do předního hradu s palácem a okrouhlým bergfritem. Jižní část hradu je mnohem méně čitelná nežli díl severní, takže místo vlastního vstupu nelze prozatím přesně určit. Z její zástavby můžeme rozeznat pouze zeď, která se kolmo připojovala k jižnímu čelu hradu přibližně v třetině jeho šířky. Zda-li se jedná o pozůstatek nevelkého čtvercového objektu uprostřed jižního průčelí /vstupní brány/? a nebo část stavení stojícího např. při západní obvodové hradbě mezi jižním čelem a dělicí zdí /tato varianta viz obr. 3/, lze těžko bez archeologického výzkumu rozhodnout.

Ze staveb přímo se ještě týkajících jádra drahotušského hradu zbývá zmínit parkán, který jádro obklopuje. Zřejmě představoval nedílnou součást dispozice již od počátku, neboť je předpokládán velikou distancí bergfritu a její těsně obepínající obvodové hradby od hrany šíjového příkopu. Ve své dnešní podobě však patrně pochází až z 15. stol., neboť v severním čele parkánové hradby se nad příkopem nalézá ústupek pro ukotvení dřevěného mostu umožňujícího spojení s pozdně gotickými předsunutými fortifikacemi na sever od příkopu. Rozšíření parkánu na jižní straně naznačuje, že zde se od brány v jihovýchodním koutě parkánu stáčela přístupová komunikace dovnitř hradu směrem k jižnímu průčelí jádra.

Závěrem lze říci, že pokud u jádra drahotušského hradu došlo reakci na ohrození ze dvou směrů k polarizaci bergfritového schematu a vzniku dělené dispozice, není to v rozporu s datováním přijatým v historické části tohoto příspěvku. Dělenou dispozici z 2. pol. 13. stol. známe např. z hradu Blanska /okr. Blansko/, nebo též z blízkého Starého Jičína, kde se navíc uplatnila rovněž na bergfritovém schématu. V rámci uvedených úvah má proto drahotušský hrad nepochyběně významné místo ve

Obr. 2. Drahotuše, hrad /k.ú. Podhoří, okr. Přerov/. Terénní náčrt půdorysu jádra zříceniny: a, b 1. a 2. stavební fáze z 2. pol. 13. stol., c, d stavební fáze z 15. stol. Kresba autor. - The castle of Drahotuše /cadastral territory of Podhoří, district of Přerov/. Ground sketch of the plan of the ruin core: a, b first and second building period, c. 1250-1300; c, d 15th-century building periods. Drawn by the author.

Obr. 3. Drahotuše, hrad /k.ú. Podhoří, okr. Přerov/. Varianta hmotové rekonstrukce jádra zříceniny / stav v 15. stol./. Kresbaing.arch.P. Chotěbor. - The castle of Drahotuše /cadastral territory of Podhoří, district of Přerov/. Mass reconstruction of the ruin core /15th century/. Drawn by Ing. Arch. P. Chotěbor.

vývoji moravské hradní architektury. Upřesnění tohoto postavení je ovšem otázkou dalšího výzkumu.

Literatura

- Brandl, V. 1880: *Analecta topographica*, Časopis Matice moravské XII, 162-190.
- Dušek, B. 1928: Starý hrad Drahotušský nad Podhořím, Záhorská kronika XI, 2-6.
- Hosák, L. 1938: Příspěvky k starému rodopisu moravskému. VIII. Erb dvou beraných rohů, Časopis Společnosti přátel starožitnosti XLVI, 107-111.
- 1965: Počátky města Lipníka nad Bečvou, in: Nikoli nejmenší na Moravě. Kniha o Lipníku nad Bečvou. Lipník nad Bečvou, 18-28.
 - 1969: Počátky a vývoj města do válek husitských, in: Hranice. Dějiny města. I. Od nejstarších dob do války třicetileté. Hranice, 23-38.
- Hosák, L. - Šrámek, R. 1970: Místní jména na Moravě a ve Slezsku I. Praha.
- Janssen, W. 1983: Die Bedeutung der mittelalterlichen Burg für die Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Mittelalters, in: Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. Bericht über die Kolloquien der Komission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1977 bis 1980. Teil II. Archäologische und philologische Beiträge. Göttingen, 261-316.
- Kouřil, P. 1984: Středověký hrádek pánu z Drahotuš, Přehled výzkumů 1982. AÚ ČSAV v Brně. Brno, 52-53.
- Opravil, E. 1974: Moravskoslezský pomezní les do začátku kolonizace, in: Archeologický sborník. Ostravské muzeum, 113-133.
- Rolleter, A. 1903: Geschichte der Stadt und Gerichtsbezirkes Odrau. Steyr.
- Sedláček, A. 1893: Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodů /pokračování 6./. 14. Páni z Holštejna, Veteřova, Drahotuší a Popovic. 15. Páni z Holštejna, Vartnova a Sovince, Časopis Matice moravské XVII, 287-300.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika. II. Část zvláštní. Praha.
- Spurný a kol. 1983: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. Severní Morava. Praha.
- Trampler, R. 1903-1904: Die Herren von Holstein I.-II., Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens VII, 282-341; VIII, 47-118.
- Žemlička, J. 1985: Odboj kralevice Přemysla v letech 1248-1249 a jeho sociální zájem, Československý časopis historický XXXIII, 564-586.

Zkratky

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae

RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

ZDB: Zemské desky brněnské

The core area of the Drahotuše castle

The castle of Drahotuše, the remains of which are situated above the village of Podhoří /district of Přerov/ has received very little attention of specialists who have investigated the castles of Moravia. The castle was erected by the noble family bearing the coat-of-arms of ram's horns during the assarting of their Drahotuše domain. Siting the castle on the periphery of their domain and, at the same time, on the border between the earlier settlement area in the Moravská-brána /"Moravian gate"/ and the colonization zone of the Oderské-vrchy /Odra hills/ shows that its builders intended to place their castle in a vital area of colonization of the Oderské-vrchy from the Drahotuše domain in order to prevent unauthorized trespassing of possible colonization agents from the Přerov and Lipník surroundings. In view of the fact that a falsified charter of the Hradisko monastery, claiming to date from 1201 but written around 1300, shows that the Drahotuše manor already contained the adjacent part of the Oderské-vrchy, cultivation of this territory must have gone on for a certain time before that date, that is, during the second half of the 13th century. As it is probable that in this case, assarting of the region and building of the castle went hand in hand, it seems that the predicate of Sir Bohuš of Drahotuše in 1278 may be brought into connection with the castle over Podhoří.

Surface investigation of the preserved remains has not brought any precision of the date of building as the castle disposition belongs to types frequent in nobility castles in the period c. 1250-1350. The structure consists of a round keep /"Bergfried"/ at the front of an oblong core which might have been - from the very beginning - surrounded by a barbican in front of which an impressive ridge ditch was to be found. Given the shape of the castle hill, the road giving access to the castle could not lead along the axis of the spur-shaped hill across the ridge ditch but had to ascend obliquely towards its rear end where a remain of a gate is still discernible in the SE corner of the barbican. The inner castle proper cannot be clearly interpreted at the time being; most probably, this was an articulated disposition consisting of the southern entrance area with a trace of a single not specified feature and of the northern palace core containing a two-room palace and a round keep /"Bergfried"/ which was emerging from a peculiar feature making up the whole front of the castle. The present barbican wall may be a result of subsequent alterations as it incorporates a niche for accommodating the bridge leading to Late Gothic advanced fortifications in front of the ditch in its northern part.